

Kolmatta tietä

Herman Finerin kritiikki F.A. Hayekin teosta *the Road to Serfdom* kohtaan

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Aate- ja oppihistorian kandidaatintutkielma

16.3.2016

Jasmin Päre

Johdanto.....	3
1. Kaiken takana on valtio	7
1.1 Hayek ja Finer – ideologisia jännitteitä	7
1.2 Valtio välttämättömänä pahana.....	10
1.3 Valtiovallan oikeudet rajat.....	13
2. Talous valtion ongelmana	17
2.1 Kuka pelastaisi kapitalismin?	17
2.2 Taloudellista suunnittelua – puolesta ja vastaan	21
Loppulause.....	24
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	26

Johdanto

Toisen maailmansodan lähestyessä loppuaan alkoi eurooppalaisen älymystön keskuudessa nousta huoli tulevaisuudesta ja eritoten siitä, mitä sodan päänyttämönä toimineelle Euroopalle oli tapahtumassa. Vuonna 1944 sodan lopputulos ei ollut vielä selvillä ja ilmassa leijaili pelko: monet vaikutusvaltaiset brittiläiset taloustieteilijät olivat päätyneet ajatukseen, että maailmansotien välissä valtaan nousseet fasistiset hallitukset niin Saksassa kuin Italiassakin olivat epäonnistuneen kapitalistisen järjestelmän viimeisiä henkäyksiä. Etenkin brittiläisen älymystön parissa aiemmin sosialistisena pidetty näkemys taloudellisen suunnittelun välttämättömyydestä talouden ohjaamisessa herätti uudenlaista kiinnostusta.¹

Osaltaan ensimmäistä maailmansotaa seuranneen laman johdosta, ja toisaalta toisen maailmansodan vaatimien sotaponnisteluiden ja teollisuuden uudelleenorganisoinnin seurauksena, valtion rooli taloudellisessa suunnittelussa kasvoi ennennäkemättömäksi. Talouselämän ohjaamisen alettiin uskoa olevan mahdollista, kenties jopa kannattavaa, myös rauhanoloissa.² Taloudellinen suunnittelu sai lisäpontta brittiläisen taloustieteilijä John Maynard Keynesin kehittämien oppien seurauksena. Keynesin oppien mukaan talouden suhdannevaihteluita ja työvoiman kysynnän heilahteluja voitaisiin tasata aktiivisella talouspolitiikalla valtiovallan toimesta.³

Maailmansotien väliset talouspoliittiset ja yhteiskunnalliset mullistukset yhdistettynä pelkoon taloudellisen suunnittelun yhteiskunnallisista haittavaikutuksista saivat itävaltalaisyntyisen taloustieteilijä Friedrich August von Hayekin julkaisemaan vuonna 1944 teoksen *The Road to Serfdom*⁴ englantilaista lukijakuntaansa silmälläpitäen.⁵ Teos kumpuaa huolesta, että Englannissa oltiin toisen maailmansodan aikana toistamassa samoja virheitä, jotka Saksassa nostivat natsipuolueen valtaan, ja joiden pelättiin tuhoavan vapaan yhteiskunnan myös muualla.⁶ Hayek itse määrittelee teoksensa avoimesti poliittiseksi kannanotoksi suunnitelmataloutta vastaan.⁷ *The Road to Serfdom* on Hayekin yhteiskuntafilosofinen ja talousliberalistinen klassikkoteos, joka ei varsinaisesti täytä tieteellisen tutkimuksen kriteerejä, vaan toimii lähinnä moraalis-filosofisena varoituksena suunnittelun ja sosialismin vapaille yhteiskunnalle

¹ Caldwell 2007, 11, 1.

² Yhteiskunta järjestäytyy uudelleen sodan aikana valtion ennalta määrittämällä tavalla sodan päämäärien saavuttamiseksi, muun muassa säännöstelyn ja teollisuustuotannon valtiollistamisen muodossa. Saarinen 2006, 918.

³ Saastamoinen 1998, 178–179.

⁴ Alkuteos *The Road to Serfdom* on julkaistu Suomessa vuonna 1995 suomennettuna nimellä *Tie orjuuteen*. Jyrki Iivonen on suomentanut kirjan ja laatinut siihen jälkisanat.

⁵ Hayek 2007, 39–40.

⁶ Ibid.

⁷ Hayek 2007, 37, 53.

aiheuttamista vaaroista.⁸ Se on myös yksi Hayekin laajimman lukijakunnan saavuttaneista teoksista,⁹ mikä osaltaan selittää sen, miksi teos on toistuvasti päätyynyt kiivaiden poliittisten kiistojen kohteeksi.

Akateemisissa piireissä Hayekin teos herätti ärtymystä, minkä johdosta useat intellektuellit Iso-Britanniassa reagoivat, osa jopa hyvin hyökkäävästi, Hayekin esittämiin näkemyksiin. Yksi kärkkäimmistä vastahyökkäyksistä oli alkujaan romanialaissyntyisen Herman Finerin teos *Road to Reaction*.¹⁰ Finerin vastine julkaistiin vuonna 1945, vain vuosi Hayekin alkuperäisen teoksen ilmestymisen jälkeen. Finer piti Hayekin alkuperäistä teosta niin häijynä hyökkäyksenä demokratiaa vastaan, että teoksessa esitettyjen vääristyneiden väitteiden oikaiseminen vaati välitöntä vastinetta. Finer näki Hayekin teoksen läpeensä kelvottomana ja totesi ”lukuisten ivallisten harhaluulojen versovan kirjan jokaisesta lauseesta”.¹¹

Tutkielmani tarkoituksena on tarkastella edellä mainittujen päälähteinä käyttämieni teosten suhdetta: tutkimustehtävänäni on analysoida ja koota Finerin esittämä kritiikki Hayekin *the Road to Serfdom*issa esittämiä yhteiskunnallisia ja taloudellisia näkemyksiä kohtaan järjestelmällisiksi kokonaisuuksiksi. Tutkielmassa jaottelen Finerin esittämän kritiikin asiakokonaisuuksittain: tutkielman rajaus on temaattinen ja teemat muodostuvat käyttämistäni lähteistä ilmenevistä aatteellisista erimielisyyksistä. Tutkielmassa muodostan aineistolähtöisesti päälähteiden ja tutkimuskirjallisuuden avulla jäsennellyn kuvan kritiikistä, jota Finer esittää teoksessaan *Road to Reaction*.

Tutkielmassa selvitän, millaisia näkemyseroja Hayekin ja Finerin välillä on, ja miten ne tulevat heidän teoksistaan ilmi. Ideat tai käsitykset eivät ole mekaaninen seuraus vallitsevista yhteiskunnallisista tai poliittisista oloista vaan ne ovat vain yksi mahdollinen tapa reagoida ja suhtautua niihin.¹² Työni kannalta on hedelmällistä kysyä, mitkä tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet Hayekin ja Finerin näkemyksiin. Selvitän eriävien näkemysten taustalta mahdollisesti löytyviä tekijöitä aatehistorian perusmetodien keinoin täydentämällä ja analysoimalla niitä tutkimuskirjallisuuden avulla.

Pääluvut on jaettu löyhästi kahteen teemaan: kirjoittajien käsityksiin valtiosta ja käsityksiin taloudesta. Ensimmäisen pääluvun teemana ovat Hayekin ja Finerin näkemykset valtion oikeasta roolista yhteiskunnassa: mikä on valtion tehtävä? Miten he perustelevat näkemyksensä? Toisessa pääluvussa tutkin

⁸ Hayek 2007, 55.

⁹ Hayekin kirja on saavuttanut valtavan lukijakunnan ilmestyttyään muun muassa Valittujen palojen julkaisuna ja on muun muassa sijoittunut amerikkalaisen National Review – lehden 1900-luvun 100. parhaan ei-fiktiivisen kirjan listauksessa neljänneksi <http://www.nationalreview.com/article/215718/non-fiction-100> (luettu 2.1.2016).

¹⁰ Daalder 2011, 85.

¹¹ Finer 1963, vii.

¹² Yleisen historian professori Markku Hyrkkänen kirjoittaa *Aatehistorian mieli* -teoksessaan siitä, että ei ole mahdollista määrittää ulkoisista olosuhteista automaattisesti nousevaa ajattelutapaa, johon tutkittavan henkilön toiminta pohjautuisi. Tilanteiden vaikutus ihmisiin selittyy vain silloin, kuin pystytään osoittamaan, miten he ovat kokeneet ja tulkinneet tilanteet. Tilanteita ei saa myöskään pitää vaihtoehdottomina, sillä olosuhteet eivät määritä valittua toimintaa tai synnytä sinänsä mitään ideaa. Hyrkkänen 2002, 28–29, 41.

Hayekin ja Finerin teoksissa esitettyjä näkemyksiä taloudesta: millainen oli kirjoittajan mukaan talouden ideaali ja miksi? Miten he argumentoivat näkemystensä puolesta? Pohdin myös, millaisia vaikutuksia Finerin ja Hayekin erilaisilla aatetaustoilla on kirjoittajien esittämään kritiikkiin.

Taloustieteen Nobelisti Hayekin teokset ovat innoittaneet tiedeyhteisöä päätyen monien tutkimusten kohteiksi.¹³ Aiempaan tutkimukseen perehtyessä ei kuitenkaan löytynyt teosta, joka olisi keskittynyt ainoastaan *The Road to Serfdom* -teokseen. Hayekin yhteiskunnallisia ja poliittisia näkemyksiä on tutkittu useista eri näkökulmista: esimerkiksi Uppsalassa valtiotieteistä väitelleen Algot Gölstamin väitöskirja *Frihet, jämlikhet, demokrati: etik och människosyn inom liberal och socialistisk tradition* ja Anna-Maria Blomgrenin valtiotieteiden väitöskirja *Nyliberal politisk filosofi: en kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick och F. A. Hayek* sivuavat aiheitani. Tiedossani ei ole, että Finerin *Road to Reactionia* tai hänen ajatteluansa olisi ainakaan Pohjoismaissa tutkittu. Sen sijaan Fabian Society -yhdistystä ja sen merkitys Iso-Britanniassa on herättänyt laajalti kiinnostusta. Suomessa liikettä ei ole opinnäytetöiden muodossa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käsitelty: tuorein niistä on Johannes Murron pro gradu *Feministisen sosialismin airuet*, jossa tutkitaan sukupuolisen tasa-arvon kehitystä Fabian Societyn piirissä.

Haastavaa tutkielmani kannalta on, että sen keskeisiä termejä on tyypillisesti käytetty erilaisissa merkityksissä. Esimerkiksi termillä sosialismi on useita eri merkityksiä: sosialismilla voidaan tarkoittaa talousjärjestelmää, joka tarjoaa kollektivismiin¹⁴ ja suunnitteluun perustuvan vaihtoehdon kapitalismille (yksityisomistukseen perustuvalla säätelemättömälle markkinataloudelle). Toisaalta sosialismi on laajemmassa merkityksessään ideologia, joka jakaa sille ominaiset ideat, arvot ja teorit.¹⁵ Näin ollen voidaan sanoa, että sosialismin ideologinen vastine teollistuneissa länsimaissa on liberalismi, jonka läpitunkeva vaikutus näkyy länsimaissa niin talouden, politiikan kuin kulttuurinkin saralla.¹⁶ Lisäksi oleellista on huomata, että termien merkitys ja sisältö ovat ajan saatossa muuttuneet: eri ideologioiden edustajat ovat käyttäneet termejä erilaisissa merkityksissä ja liittäneet niihin erilaisia ennakkoluuloja. Tässä tutkielmassa käytän sosialismi-käsitettä kahdessa eri merkityksessä. Ensimmäisessä pääluvussa, jossa käsittelen kirjoittajien suhdetta valtioon, käytän sosialismia sen laajassa merkityksessä kuvaamaan ideologiaa, jolla on tietyt jaetut arvot ja opit. Toisessa taloutta koskevassa pääluvussa käytän sosialismi-käsitettä sen kapeammassa merkityksessä suunnitteluun perustuvana taloudellisena mallina, vaihtoehtona kapitalistiselle markkinataloudelle.

¹³ Hayek jakoi taloustieteen Nobel palkinnon vuonna 1974 yhdessä ruotsalaisen Gunnar Myrdalin kanssa. Kresge & Wenar 1994, 26.

¹⁴ Kollektivismilla tarkoitetaan individualismin vastakohtaa, jossa yhteisön etu on ensisijainen yksilökeskisyyteen nähden. Kollektivismi on yhteisomistusta ja keskitettyä valtiollista ohjausta kannattava poliittinen suuntaus. Heywood 2012, 102.

¹⁵ Heywood 2012, 100.

¹⁶ Heywood 2012, 26.

Sekä liberalismiin että sosialismin kannattajat ovat pitäneet vapautta, tasa-arvoa ja demokratiaa liittyviä kysymyksiä ajattelunsa keskeisinä. Aatteiden välisten ilmielvien näkemuserojen lisäksi suhtautuminen näihin perusarvoihin on aiheuttanut myös jakolinjoja ideologioiden sisällä. Käsillä olevan tutkielman avulla on mahdollista hahmottaa, miten kahden eri ideologisen koulukunnan edustajat, Hayek liberalistina ja Finer sosialistina, eroavat arvomaailmaltaan. Tutkielma auttaa näkemään toisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnallisen keskustelun suuria linjoja.

1. Kaiken takana on valtio

1800-lukua voidaan pitää liberalismien vuosisatana, jonka taustalla vaikutti länsimaiden teollistuminen. Klassisen liberalismien valtioihannetta voi puhtaimmassa muodossaan luonnehtia minimivaltion käsitteellä, jonka mukaan valtion tärkein ja lähestulkoon ainoa tehtävä on taata järjestys ja turvata kansalaisoikeudet. Suhtautumisessaan talouteen 1800-luvun liberaalit korostivat markkinatalouden vapautta suhteessa valtioon: valtion ei tullut puuttua talouden toimintaan muutoin kuin luomalla ja ylläpitämällä talouden vaatimaa oikeusjärjestystä. Yritysten tuli saada vapaasti tavoitella voittoa ja harjoittaa kauppaa valtion siihen puuttumatta.¹⁷ Lisäksi klassiseen liberalismiin yhdistyi ajatus, että markkinoita ohjaa ”näkymätön käsi” eli kapitalististen markkinoiden sisäiset lainalaisuudet, joiden mukaan ihminen omaa etuaan ajaessaan tulee samalla edistäneeksi myös yhteistä hyvää.¹⁸

Ensimmäisessä pääluvussa keskityn Finerin ja Hayekin erilaisiin käsityksiin valtion oikeasta roolista yhteiskunnassa. Mikä on valtion tehtävä ja missä kulkevat sen rajat? Miten he perustelevat näkemyksensä?

1.1 Hayek ja Finer – ideologisia jännitteitä

Friedrich August von Hayek¹⁹ syntyi Itävalta-Unkarin pääkaupungissa Wienissä vuonna 1899. Hän kuoli Freiburgissa Etelä-Saksassa vuonna 1992, vain vähän Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Ensimmäiseen maailmansotaan Hayek osallistui Italian rintamalla sodan jo lähennellessä loppuaan. Sota suuntasi Hayekin kiinnostuksen luonnontieteistä yhteiskuntatieteisiin ja sai hänet hakeutumaan opiskelemaan Wienin yliopistoon.²⁰ Hän väitteli tohtoriksi Wienin yliopistossa ensin oikeustieteestä vuonna 1921 ja pari vuotta myöhemmin valtiotieteestä.²¹

1920-luvun alkupuolella sosialismin eri suuntaukset elivät nousukauttaan Euroopassa. Hayek kirjoittaa olleensa nuorena erityisen kiinnostunut Fabian Societyn piirissä syntyneestä sosialismista: hän muutti mielensä sosialismin toivottavuuden suhteen vasta luettuaan maanmiehensä ja kollegansa Ludwig von Misesin teoksen *Sosialismi*. Vuonna 1923 Hayek muutti opiskelemaan New Yorkiin, missä hän tutki lehdistön kirjoittelua ensimmäiseen maailmansotaan liittyen. Hän hämmästyti havaitessaan, kuinka

¹⁷ Heywood 2012, 24–26.

¹⁸ Skousen 2009, 23–24.

¹⁹ Nimi esiintyy vuodesta 1938 eteenpäin ilman etuliitettä von: Hayek halusi luopua isältään perimästään Itävalta-Unkarin arvonimestä saadessaan Iso-Britannian kansalaisoikeudet. Hayek 1994, 94–95; Skousen 2009, 291.

²⁰ Kresge & Wenar 1994, 1–2.

²¹ Skousen 2009, 297; Hayek 1994, 35; Kresge & Wenar 1994, 3.

valtionjohto Itävallassa oli pimittänyt kansalaisiltaan valtavasti sotaan liittyvää tietoa. Tämä lisäsi Hayekin kasvavaa epäluuloisuutta valtiovallan motiiveja ja toimintaa kohtaan.²²

Herman Finer (1898–1969) syntyi Bessarabiassa köyhän romanianjuutalaisen perheen vesana. Ollessaan vain muutaman vuoden vanha Finer muutti perheensä kanssa siirtolaisena Lontooseen. Vaatimattomasta taustastaan huolimatta Finerin akateeminen ura lähti 1920-luvun alussa nopeasti nousuun, kun hän sai paikan London School of Economics (LSE)²³ aluksi valtionhallinnon lehtorina ja myöhemmin apulaisprofessorina. Hän väitteli taloustieteen tohtoriksi 1924. Toisen maailmansodan aikana Finer toimi vierailevana professorina Harvardissa, kunnes hänelle vuoden 1941 aikana tarjottiin valtiotieteiden professuuria Chicagon yliopistosta. Finer viihtyi Chicagon yliopistossa aina eläköitymiseensä vuoteen 1963 saakka.²⁴

Tutkielman konteksti on maailmansotien välisessä poliittisessa ja taloudellisessa ajattelussa, joiden parissa sekä Hayek että Finer tekivät elämäntyönsä. Finer työskenteli LSE:ssä vuosien 1920–1942 ajan.²⁵ Hayek liittyi LSE:n henkilökuntaan lukuvuoden 1931–1932 aikana: taloustieteen laitoksen silloinen johtaja Lionel Robbins pyysi Hayekia luennoimaan suhdannevaihteluista tarkoituksenaan ”taistella keynesiläisyyttä vastaan”. Luentosarjan ansiosta aiemmin sosialistisena pidetystä LSE:stä kehittyi 1930-luvulla Keynesin edustaman Cambridgen koulukunnan päävastustaja.²⁶ Toisen maailmansodan jälkeen Hayek siirtyi Chicagon yliopistoon kansantaloustieteen professoriksi.²⁷

Vuonna 1969 *The Times* lehdessä ilmestyneessä sivun mittaisessa muistokirjoituksessa Fineria muistellaan poleemikoksi, joka tarpeen vaatiessa arvosteli ankaraan sävyyn ideologisia vastustajiaan. Voimakkaiden näkemystensä lisäksi Finer muistetaan etenkin vuonna 1932 ilmestyneestä vaikuttavasta vertailevasta tutkimuksestaan Iso-Britannian ja ulkomaiden valtionhallintoon liittyen – teoksen ensimmäisen käsikirjoituksen laajuudesta johtuen Finer joutui vuokraamaan kärkyt toimittakseen sen kustantajalleen²⁸. *Theory and Practice of Modern Government* oli järkälemäinen kaksiosaisena ilmestynyt teos,

²² Kresge & Wenar 1994, 5–6.

²³ London School of Economics (LSE) on vuonna 1895 perustettu, yksi maailman arvostetuimmista talous- ja yhteiskuntatieteisiin keskittyneistä yliopistoista. Sidney ja Beatrice Webb sekä Bernard Shaw, kaikki tunnettuja eivallankumouksellisia sosialistisia intellektuelleja, perustivat LSE:n nostaakseen yhteiskunnallisen tutkimuksen tasoa Englannissa. Sosialistisista juuristaan huolimatta LSE ei asettanut henkilökunnalle opillisia vaatimuksia. Merkittävien sosialistien lisäksi muun muassa liberalismiin kannattaja Hayek toimi LSE:ssä luennoitsijana. Skousen 2009, 200–201.

²⁴ *Who's who in 1964*, 1015; Daalder 2011, 85.

²⁵ *Who's who in 1964*, 1015.

²⁶ Skousen 2009, 201, 298–300; Hayek 1994, 66–67.

²⁷ Caldwell 2007, 3.

²⁸ Daalder 2011, 85–86.

joka toimi seuraaville yliopisto-opintojansa aloittaville sukupolville valtionhallinnon perusteoksena molemmin puolin Atlanttia.²⁹

Herman Finer oli sosialisti, joka toimi Fabian Societyn hallituksessa.³⁰ Fabian Society, jonka kannattajia kutsutaan fabianisteiksi, oli Iso-Britanniassa vuonna 1884 perustettu akateeminen sosialistinen liike, jonka tavoitteena oli ”rakentaa yhteiskuntaa korkeampien moraalisten periaatteiden mukaisesti” vähitellen kohti sosialismia.³¹ Fabian Societyn pitkäaikaisen sihteerin Edward Peasen kirjoittamassa historiikissa *The history of the Fabian Society* (1916) yhdistys määritellään sosialistiseksi liikkeeksi, jonka päämääränä on vähentää köyhyyttä, lisätä tasa-arvoisuutta ja korjata taloudellisen kilpailun aiheuttamia epäkohtia yhteiskunnassa.³² Pease toimi Fabian Societyn sihteerinä ja hän kuului itse liikkeen sisäpiiriin, mikä paikoitellen näkyy historiikin ihailevassa ja nostalgisoivassa sävyssä.

Korostaakseen ideologiansa erilaisuutta suhteessa kommunismiin ja marxismiin Fabian Societyn jäsenet kutsuivat itseänsä sosiaalidemokraateiksi.³³ Marxisin ansiot tunnustettiin Fabian Societyn piirissä, sillä juuri Karl Marx osoitti ihmisille markkinoiden turmeltuneisuuden ja onnistui luomaan ajatuksen tuotantovälineiden yhteisomistuksesta. Peasen mukaan Fabian Society kuitenkin vapautti englantilaisen sosialismin ”marxismin kahleista” ja mahdollisti sosialismin soveltamisen olemassa olevassa yhteiskunnassa ilman tarvetta vallankumoukselle. Taistelua tuli käydä vallankumouksen sijaan hallinnon eri tasoilla kuten Westminsterin parlamentissa ja kunnanvaltuustojen kokouksissa. Fabian Societyn piirissä ei kuitenkaan koskaan tiukasti määritelty puhdasoppista fabianismia.³⁴ Fabianistit katsoivat olevansa osa historiallista jatkumoa, joskin he vaikuttivat kokevan ylemmydentuntoa suhteessa muihin sosialistisiin suuntauksiin, joiden he katsoivat liiaksi kumartelevan oppi-isänsä Marxin näkemyksille.

The Road to Serfdomissa Hayek kirjoittaa, että huolimatta yhteiskunnan itsepintaisista pyrkimyksistä kohti sille keskeisten liberaalien arvojen kuten vapauden, oikeudenmukaisuuden ja vaurauden täyttymystä, oli länsimainen sivilisaatio ajautunut kriisiin. Menneiden vuosisatojen barbaarinen pahuus oli nostanut päätään totalitarismin muodossa. Hayek muistutti, että Iso-Britannia oli hitaasti seurannut Saksan ja Italian viitoittamalla tiellä hyläten ideat, joille koko liberaali maailma oli rakentunut.³⁵ Vuosien 1944–1945 aikana, Finerin kirjoittaessa *Road to Reactionia* vastauksena Hayekin edellisenä vuonna ilmestyneeseen teokseen, kävi kuitenkin selväksi, että Hitler oli syrjäytetty vallasta lopullisesti. Hitler oli ollut yksi Hayekin

²⁹ ”Professor Herman Finer”, *The Times* 7.3.1969

³⁰ *Who's who in 1964*, 1015.

³¹ Nimensä Fabian Society sai roomalaiselta kenraalilta, joka pyrki viivyttämällä välttämään avoimen taistelun vihollista vastaan. Shaw 1892, 3, 13; Pease 1916, 235; Skousen 2009, 200–201.

³² Pease 1916, 37–38.

³³ ”The writers are all Social Democrats.” *Fabian Essays*, xx.

³⁴ Pease 1916, 236–240.

³⁵ Hayek 2007, 65–66.

varoittavista esimerkeistä, olihan *the Road to Serfdom* suunnattu juuri totalitarismin vastaiseksi poliittiseksi manifestiksi.³⁶

Sinänsä ajatus siitä, että demokratia johtaa väistämättä sosialismiin kuten Saksassa oli käynyt, ei ollut uusi. Päinvastoin jo 1840-luvulla ranskalaiset liberalistit uskoivat, että demokraattisesti valitut ammattiyhdistysliikkeen edustajat nostaisivat tarkoituksellisesti työttömyyden huippuunsa. Työläiset syyttävät hallitusta työttömyydestään ja voivat näin perustella tuotantovälineiden takavarikoimisen. Jo varhaisen liberalismiin edustajat ovat olleet korostuneen epäluuloisia demokratiaa ja siihen liittyvää päätöksentekoa kohtaan.³⁷ Hayek liberalistina jakoi ranskalaisten liberalistien huolen sosialismin leviämisestä toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa.

Teoksensa *Reactionary Manifesto* nimetyssä luvussa Finer soimaa Hayekia taantumukseksi.³⁸ Hän kuvailee Hayekin teosta taantumuksellisten ohjelmajulistukseksi ja konservatiivien vastahyökkäykseksi ihmiskunnan optimistisia käsityksiä vastaan, joiden mukaan taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat ovat ratkaistavissa demokratian keinoin.³⁹ Marxilaiseen historiankirjoitukseen perehtyneen emeritusprofessori Eric Hobsbawmin tulkinnan mukaan fabianisteilla ei ollut paikkaan Iso-Britannian poliittisessa traditiossa, sillä he eivät kuuluneet liberaaliin perinteeseen konservatismista puhumattakaan. He eivät tasa-arvopainotuksestaan huolimatta myöskään kosiskelleet työväenaatteen kannattajia ja he erosivat muista sosialistisista suuntauksista ideologiansa puolesta. He eivätkä vaikuttaneet täysin ymmärtävän puoluepolitiikkaa: Hobsbawmin mukaan fabianistit uskoivat kykenevänsä ikään kuin huomaamatta käännyttämään liberalistit sosialisteiksi, vaikka oli ilmeistä, että liberalistit olivat valmiita tekemään myönnytyksiä työväen suuntaan vain pelätessään menettävänsä äänestäjiään. Tosiasiassa 1900-luvun taitteessa fabianistien kannattama politiikka oli lähimpänä liberaalipuolueen vasenta laitaa.⁴⁰

1.2 Valtio välttämättömänä pahana

The scope and depth of governmental functions issue with clear logic from the demand made by citizens for certain benefits and freedoms they need, which cannot be obtained by the spontaneous action of citizens

³⁶ Hayek 2007, 39–43.

³⁷ Gottfried 2001, 39.

³⁸ Taantumuksellisuudella viitataan tiettyjen, pääosin konservatiivisten piirien, kaipuuseen takaisin 1800-luvun kultaiselle vuosisadalle, jonka katsottiin olleen taloudellisen vaurauden ja moraalisuuden aikaa. Heywood 2012, 87.

³⁹ Finer 1963, 15.

⁴⁰ Hobsbawm 1964, 251–253.

*organized by any lesser association than the nation. Every demand for a right by any person or a group is, directly or indirectly, a demand for government.*⁴¹

Euroopan tulehtuneesta taloudellis-poliittisesta tilanteesta johtuen sekä kapitalismi että demokratia olivat vakavasti uhattuna 1930-luvulla.⁴² Kysymys valtion asemasta oli noussut keskeiseksi teemaksi, koska asenteet ja odotukset yhteiskuntaa kohtaan olivat laman seurauksena muuttuneet: valtiolta odotettiin tekoja työttömyyden ja köyhyyden taltuttamiseksi.⁴³ Liberalistinen valtio, jonka pääasiallinen tehtävä oli ollut valvoa kansalaisvapauksien ja -oikeuksien toteutumista,⁴⁴ kohtasi uudenlaisia sosiaalisia vaateita. Hayek uskoikin, että länsimaisen yhteiskunnan perustana olleet liberaalit arvot oli hylätty ja anonyymit markkinamekanismit aiottiin korvata kollektiivisella tietoisella suunnittelulla.⁴⁵

Kysymys valtion roolista oli varsin merkityksellinen niin Hayekin alkuperäisessä teoksessa, kuin Finerin kritiikissäkin. Valtion olemassaolo oli Hayekin mukaan samalla sekä yhteiskuntateoreettinen ongelma että ehdoton edellytys markkinataloudelle.⁴⁶ Markkinatalouteen perustuville yhteiskunnille⁴⁷ valtio on välttämätön paha useista syistä: toimiakseen markkinat tarvitsevat instituutioita ja oikeusjärjestelmää turvaamaan oikeuden yksityiseen omaisuuteen ja valvomaan tehtyjen sopimusten noudattamista. Toisaalta oikeusjärjestelmän välttämättömyys kielii ihmisten moraalisisesta vajavaisuudesta, jonka takia ihmiset eivät sitoudu noudattamaan markkinatalouteen kuuluvia lainalaisuuksia ilman valtion valvontaa. Kolmantena markkinat eivät yksin kykene tuottamaan kaikkia tarvittavia hyödykkeitä ja palveluita; yhteiskuntaelämän sujuvuuden kannalta merkittävät palvelut, esimerkkinä puolustuslaitos ja infrastruktuuri, eivät yleensä kuulu yksityisten ihmisten intressien piiriin.⁴⁸ Markkinoiden laman aikainen kykenemättömyys tarvittaviin korjausliikkeisiin oli myös paljastanut säätelemättömän talouden tuhovoimaisuuden, minkä johdosta Hayek oli valmis hyväksymään valtion osallistumisen taloudellisten kriisien hoitoon.⁴⁹ Vaikka markkinayhteiskunta siis käytännössä tarvitsee valtiota, antaa Hayek mielellään kuvan, että talous pyörii itsenäisesti, mikäli sen annetaan häiritsemättä niin tehdä.⁵⁰

Finerin kritiikin perustana oli ajatus valtion hyödyllisyydestä sekä välttämättömyydestä. Johdannossaan hän perustelee, miksi yhteiskuntaelämän perustana ei voi olla mikään muu kuin valtio. Hänen mukaansa modernin talouden luonne vaatii yhteiskuntaa valitsemaan rikkauden ja köyhyyden välillä. Valtio ja

⁴¹ Finer 1963, xii.

⁴² Saarinen 2006, 918.

⁴³ Clavin 2000, 110–111, 114.

⁴⁴ Vincent 1996, 48.

⁴⁵ Hayek 2007, 73, 88.

⁴⁶ Saastamoinen 1998, 186.

⁴⁷ Käytän termiä markkinayhteiskunta kuvaamaan yhteiskuntaa, joka perustuu ensisijaisesti markkinatalouteen ja markkinamekanismien toimivuuteen. Yhteiskuntaelämä on tällöin alisteista markkinoiden lainalaisuuksille.

⁴⁸ Hayek 2007, 87–88.

⁴⁹ Hayek 2007, 148–149.

⁵⁰ Saastamoinen 1998, 186.

hallitusvalta muodostavat instrumentin, joka takaa yksilölle oikeuksia ja vapauksia vastineeksi tietyistä luovuttamistaan vapauksista.⁵¹ Lisäksi valtion tehtävänä on taata yhteiskunnan kohtuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo. Demokraattinen valtio olisi mätä, ellei se kykenisi osoittamaan myötätuntoa kansalaisilleen, etenkin aikoina, jolloin elintaso on korkeammalla kuin koskaan ennen. Finerille ihmisten lähtökohtainen tasa-arvoisuus nousee länsimaiden juutalaiskristillisestä perinteestä. Valtio mahdollistaa vaurauden, mutta myös kansallisen selviytymisen ulkoisia uhkia vastaan.⁵² Finerille kysymys valtiosta on moraalinen valinta oikean ja väärän välillä: ihmisillä tuli olla oikeus esittää valtioille vaateita sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Valtioilla oli myös velvollisuus vastata kansalaistensa oikeutettuihin vaateisiin.

Historioitsija Kari Saastamoisen tulkinnan mukaan Hayek jaottelee kaikki inhimilliset yhteenliittymät kahteen ryhmään: spontaaneihin järjestyksiin ja ihmisten tietoisesti luomiin organisaatioihin. Organisaatiot ovat hierarkkisesti rakentuneita ja niitä ohjaa yhteinen päämäärä, joka voidaan määritellä hyvinkin löyhästi yhteiseksi hyväksi tai yleiseksi hyödyksi. Esimerkkeinä organisaatioista Hayek esittää perheen ja menneisyyden agraariyhteiskunnat, joiden koossapitävänä voimana olivat yhteiset päämäärät sekä arvot. Niiden moraalit perustui altruismiin ja solidaarisuuteen.⁵³

Hayekin lähtökohtana oli näkemys modernista markkinayhteiskunnasta spontaanina järjestyksenä, joka oli syntynyt vapautuneen kaupan ja sitä kautta kehittyneen teollisuuden seurauksena.⁵⁴ Spontaaneille järjestyksille on ominaista jokaisen yksilön vapaus omien päämääriensä tavoitteluun, jolloin spontaaneilla järjestyksillä itsellään ei voi olla mitään erityistä päämäärää tai olemassaolon tarkoitusta. Ne ovat organisaatioiden tavoin seurausta inhimillisestä toiminnasta, olematta kuitenkaan tietoisien suunnittelun tulosta. Myös moderni valtio oli Hayekin mukaan kehittynyt organisaatiosta markkinatalouden kaltaiseksi spontaaniksi järjestykseksi, eikä näin ollen saanut olettaa, että moderniin yhteiskuntaan voitaisiin palauttaa agraariyhteiskuntien hyveitä. Se johtaisi väistämättä totalitarismiin.⁵⁵ Hayekin perustelut valtion haitallisuudesta palaavat siihen, että valtion sekaantuminen muihin kuin Hayekin sille määrittelemiін tehtäviin, on tie orjuuteen.

Varallisuuden lisääntyminen ja kaupan kasvu antoivat yksilölle edellytykset muokata elämänsä omien mieltymystensä ja näkemystensä mukaiseksi. Vaikka varallisuus oli levinnyt aina vain laajemmalle, olivat ihmiset malttamattoman luonteensa vuoksi alkaneet pitää liberalismiin pohjalle rakentuneen valtion spontaanisti tuottamaa vaurautta itsestäänselvyytenä. Hayekin mukaan ihmiset olivat valmiita heittämään kaiken yhteiskunnassa saavutetun hukkaan hylkäämällä yhteiskunnan spontaanit voimat ja tietoisesti

⁵¹ Finer 1963, xiii, xix.

⁵² Finer 1963, xx-xi.

⁵³ Saastamoinen 1998, 184.

⁵⁴ Hayek 2007, 69, 71.

⁵⁵ Saastamoinen 1998, 184–185.

ohjaamalla yhteiskuntaa toimimaan kollektiivisten tavoitteiden hyväksi.⁵⁶ Hayekin näkemyksessä voi nähdä kaikuja yhteiskuntasopimusteoriasta: moderni valtio ei ole enää luonnontilassa, sillä ihmiset ovat solmineet sopimuksen, jonka myötä on syntynyt valtio. Tullessaan osaksi valtiota luonnontilassa oleva ihminen muuttuu yksilöksi: valtion yhteinen päämäärä estäisi ihmistä toteuttamasta itseään.

Finer puhuu valtion yhteydessä yhteiskuntasopimuksesta ja toteaa, ettei yksikään sopimusteoreetikko todellisuudessa ole sanonut, että yhteiskuntasopimuksen pitäisi rajoittua pelkästään turvaamaan yksilön oikeus taloudellisten intressien tavoitteluun. Finer vertaa fabianismin oppi-isää Marxia ja liberaalia Hayekia toisiinsa: molemmat uskovat, että valtion tulisi olla pelkkä apuväline taloudellisten arvojen saavuttamisessa, jonka jälkeen valtion olisi parempi kuihtua pois. Hänen mukaansa niin Marx ja kuin Hayekin uskoivat mieluummin järjestelmiin kuin ihmisiin. Finerin mukaan jo englantilaiseen traditioon kuuluu luottamus äänestäjien kypsyyteen: jotta valtio säilyisi demokraattisena, tulee vallan olla täysin ihmisten käsissä.⁵⁷ Poliittisten ääripäiden suurimmaksi ongelmaksi nousee se, että molemmat kokevat mielekkääksi tarkastella valtion olemassaoloa lähinnä talouden näkökulmasta.

Mielestäni Finerin ja Hayekin selkeimmäksi eroksi muodostuu se, että Hayek pyrkii säilyttämään valtion aseman sellaisena kuin se vielä 1800-luvulla oli ollut. Hän määrittelee valtion vähimmäksi tehtäväksi tarjota ruokaa, suojaa ja sellaisen terveydentilan, joka ei estä ihmistä työskentelemästä.⁵⁸ Hayekin käsitykset valtion roolista ovat lähellä varhaisille liberaaleille tyypillistä minimivaltion -käsitettä. Vaikka Hayek oli haluton hyväksymään valtion laajentumista, se ei estänyt häntä säilyttämästä valtiolle vapauden ylläpitämiseen, lakien valvomiseen sekä yleishyödyllisten palvelujen tuottamiseen liittyviä tehtäviä. 1900-luvun kuluessa liberaalien ajattelijoiden parissa alettiin valtiolle asettaa aiempaa enemmän tehtäviä.⁵⁹

1.3 Valtiovallan oikeutetut rajat

Hayekille valtio oli loismainen organisaatio, joka pyrki jatkuvasti levittäytymään oikeutettujen rajojensa ulkopuolelle. Taloudellisen suunnittelun mahdottomuus *valtiollisessa* ohjauksessa nousi Hayekin teoksen keskeisimmäksi kritiikin kohteeksi, ja taloustieteilijänä hän uskoi kykenevänsä perustelemaan väitteensä valtiollisen kontrollin vahingollisuudesta.⁶⁰ Kysymys valtion oikeista rajoista on Hayekille perustavanlaatuisen: valtiiovallan leviäminen uhkaa koko yhteiskunnan vapautta, koska valtiolla on mahdollisuus käyttää pakottavaa valtaa suhteessa ihmisiin. Valtio voi valita keskittykö se luomaan

⁵⁶ Hayek 2007, 68–69, 72–73.

⁵⁷ Finer 1963, 132–134.

⁵⁸ Hayek 2007, 148.

⁵⁹ Vincent 1992, 48–50.

⁶⁰ Saastamoinen 1998, 187–188.

olosuhteet, joissa ihmiset saavat *itse* vapauden toteuttaa suunnitelmaansa, vai käyttääkö se resursseja ja valtaansa toteuttaakseen tietoisesti luomaansa valtiojohtoista suunnitelmaa.⁶¹ Näin ollen valtiovallan leviäminen uhkaa kaikkien markkinayhteiskunnassa elävien ihmisten vapautta.

Kuten mainittu, *the Road to Serfdom* oli Hayekin ensimmäinen yhteiskuntafilosofinen teos, ja vaikuttaa ilmeiseltä, että Hayek ei uskonut taloustieteellisten todistelujensa vakuuttavuuteen brittiläisen valtiollisesta suunnittelusta innostuneen lukijakunnan silmissä. Sen sijaan hän keskittyi kirjoittamaan siitä, miksi on moraalisesti väärin, että valtiolta ei kunnioita oikeutettuja rajojaan.⁶² Hänen moraaliteoriaansa perustui ajatukselle yksilön vapaudesta ihmiskunnan keskeisenä ja loukkaamattomana yhteiskunnallisena arvona.⁶³ Hayekin edustamalle liberalismille, kuten myös 1960–1970 -luvun taitteessa syntyneelle uusliberalismille, oli ominaista olettaa, että vapautta ”ei uhannut vain fasismi, diktatuuri ja kommunismi, vaan myös kaikenlaiset valtion väliintulot, jossa kollektiiviset arvoasetelmat asetettiin yksilön vapaan valinnanmahdollisuuden yläpuolelle”.⁶⁴

Oman näkemyksensä mukaisesti Hayek oli liberalisti – nimenomaan brittiläisessä mielessä. Hän vakuuttaa käyttävänsä termiä liberaali sanan alkuperäisessä, 1800-luvulta olevassa muodossa, joka on käytössä Iso-Britanniassa. Amerikkalaisessa kielenkäytössä sen merkitys on päinvastainen: Hayek huomauttaa sanan liberaali tarkoittavan Yhdysvalloissa lähes kaikenlaista valtiollisen valvonnan edistämistä, jollaista hän ei voi hyväksyä.⁶⁵ Hayekin ensisijainen päämäärä on vapaus, joka mahdollistaa taloudellisten organisaatioiden ja yksilöiden kehityksen yhteiskunnassa, ja toisaalta suojelee yksilöä yhteiskunnan mielivallalta. Hayek ihaili Englantia, sillä siellä vapautta oli pitkäjänteisesti kehitetty monien arvostettujen filosofien ja taloustieteilijöiden toimesta.⁶⁶ Liberalistien lisäksi myös suunnittelun kannattajat, Fabian sosialisti Finer mukaan luettuna, pitivät vapautta keskeisenä arvona, he vain määrittelivät sen toisin.

Käsitykset vapaudesta voidaan jakaa karkeasti kahtia. Liberalismin on katsottu sitoutuneen negatiiviseen vapauskäsitukseen, ”vapauteen jostakin”. Käsitteen mukaan yksilö on vapaa silloin, kun häneen ei kohdistu ulkoa tulevaa pakkoa. Valtion sekaantumisen yksilön elämään on katsottu heikentävän loukkaavan yksilön perusoikeuksia. Vapautta ulkoisesta pakosta ei Hayekin teorioissa saa kuitenkaan sekoittaa sisäiseen vapauden tunteeseen: kyvyttömyys asioiden tekemiseen vanhuuden, sairauden tai köyhyyden takia ei ole ulkoisen pakon sanelema rajoite, eikä sillä siten ole mitään tekemistä vapauden kanssa. Liberalistinen käsitys vapaudesta on lähes kaikkina aikoina ollut tiiviisti kytköksissä varallisuuteen

⁶¹ Hayek 2007, 85.

⁶² Saastamoinen 1998, 182, 188.

⁶³ Hayek 2007, 39.

⁶⁴ Harvey 2008, 11.

⁶⁵ Hayek 2007, 45.

⁶⁶ O’Brien 2007, 232.

ja omistamiseen.⁶⁷ Hayek ajattelee negatiivisen vapauskäsitteen mukaisesti, että kaikki minimin ylittävä yksilönvapauden rajoittaminen on tuomittava, sillä se sisältää totalitarismin siemenen.

Negatiivisen vapauden vastapari on positiivinen vapauskäsitte, ”vapaus johonkin”. Positiivinen vapauskäsitte edellyttää, että ihmisellä on vapaus itsensä toteuttamiseen ja kehittämiseen. Positiivinen vapaus on kuitenkin negatiivista vapautta enemmän aiheuttanut myös koulukuntien sisäisiä jakolinjoja: useimmat sosialismin eri koulukunnat ovat sitoutuneet positiiviseen vapauskäsitteeseen, mutta myös osa liberaaleista on ollut valmis hyväksymään itsensä toteuttamiseen ja menestykseen liittyvän tavoitteen, vaikka se merkitsisi valtion otteen tiukentumista yksilön elämästä.⁶⁸

Finerin mukaan omaisuus ei taannut vapautta, sillä vapaus voi syntyä vain demokratian tuloksena. Finerin mukaan Hayekille omaisuus vaikuttaa takaavan vapauden jopa niille, jotka eivät omista mitään, sillä se estää valtiota hankkimasta liikaa valtaa.⁶⁹ Hayek uskoo, että kilpailun ja hintasignaalien avulla ihminen saada tarpeeksi informaatiota toteuttaakseen itseään ja näin ollen toimiakseen omaksi parhaakseen. Sääntelemätön kilpailu on ainoa keino ohjata ihmisten ponnisteluita ilman pakottamista tai viranomaisen puuttumista. Juuri siksi valtion puuttuminen talouteen on haitallista: jos hintoja tai tuotantomääriä säädellään ulkopuolisen tahon toimesta, ne eivät voi antaa luotettavaa tietoa markkinoilla toimijoille.⁷⁰

Käsitys vapaudesta ja sen hiipumisesta Euroopassa huolestutti Hayekia syvästi. Hänen näkemyksensä mukaan Euroopassa, ei siis pelkästään Saksassa, oli hylätty länsimaisen sivilisaation perusarvot ja alettu rakentaa yhteiskuntaa valtiojohtoisesti kohti sosialismia. Vaikka länsimaisissa yhteiskunnissa kuviteltiin, että ne olivat aina toiseen maailmansotaan saakka toimineet *laissez faire*⁷¹ -periaatteen ohjaamina, oli se todellisuudessa hylätty jo ennen sotia.⁷²

Finer huomauttaa, että Adam Smith, joka usein liitetään liberaalien toimesta *laissez faire* -ajatteluun, ei tosiasiaissa vastustanut valtiota sinänsä. Hayek vain antaa lukijan ymmärtää niin.⁷³ Adam Smithin halu rajoittaa valtiota, esimerkiksi höllentämällä merkantilismille ominaista ulkomaankauppaan liittyvää säätelyä, täytyy Finerin mukaan nähdä nimenomaan historiallisessa kontekstissaan. Smith oli nimittäin

⁶⁷ Vincent 1992, 37–38.

⁶⁸ Heywood 2012, 30–31.

⁶⁹ Finer 1963, vi–vii.

⁷⁰ Hayek 2007, 85–87.

⁷¹ Laissez-faire -kapitalismilla tarkoitetaan 1800-luvun lopulla syntyneitä vapaita markkinoita korostavaa oppia, jonka mukaan valtio ei saa puuttua talouden toimintaan. Talouden parissa toimivien ihmisten tulee saada vapaasti tavoitella henkilökohtaista hyötyä parhaaksi näkemällään tavalla, sillä taloudellinen individualismi johtaa viime kädessä yleiseen hyvään. Opin kannattajat vastustivat talouteen liittyvää lainsäädännöllistä puuttumista, koska se sitten lapsityövoiman käyttöä tai tehtaiden työturvallisuutta. Heywood 2012, 48.

⁷² Hayek 2007, 66–69.

⁷³ Finer 1963, 69.

myös moraalifilosofi; Finer uskoi, että Smith tiedosti kapitalismiin liittyvät yhteiskunnalliset epäkohdat kuten eriarvoisuuden ja taipumuksen monopoleihin.⁷⁴

Finer ja Hayek tulkitsevat teoksissaan samoja lähteitä eri tavoin, mistä esimerkkinä Smithin taloustieteelle jättämän perinnön merkitys vapauden ja valtion yhteensovittamisessa. Kyse on siitä, miten Smithin käsite omasta edusta on suhteutettavissa yhteiseen hyvään ja oikeudenmukaisuuteen: liberaali Hayek tulkitsee Smithin puhuvan vapaan kaupan puolesta, kun taas Finer sosialistina näkee, että periaatetta ei saa soveltaa ajasta riippumatta. Smithin tuotanto on Finerille kokonaisuus, josta ei voi jättää pois moraaliteorioita. Finer kantoi huolta oikeudenmukaisuuden toteutumisesta ja hahmotti valtiolle suuremman roolin, jopa vapauden kaventumisen hinnalla.

The Road to Serfdomissa Hayek palaa usein siihen, kuinka sosialistien pyrkimys tasa-arvoisuuteen kieltää vapauden mahdollisuuden⁷⁵, sillä nämä kaksi yhteiskunnallista arvoa eivät hänen mukaansa ole toisiinsa sovittavissa. Hayek oli yllätynyt siitä, kuinka ihmiset olivat niin kiintyneitä taloudelliseen turvallisuuteen, että he olivat sen kustannuksella valmiita luopumaan kaikkein kalleimmastaan, vapaudesta. Hayek painotti, että ihmisten on oltava valmiita hyväksymään se tosiasia, että vapauden säilyttämiseksi materiaalisia uhrauksia on tehtävä. Hayek oli valmis hyväksymään jonkinasteisen valtion ylläpitämän perusturvallisuudesta tason, mikäli se takasi kilpailun häiriöttömän toiminnan.⁷⁶

Tasa-arvoisuus oli sosialisteille keskeinen arvo, aivan kuten vapaus liberalisteille. Tasa-arvoisuudella ei tarkoiteta välttämättä kirjaimellista tasa-arvoa (esimerkiksi palkkojen muodossa) vaan tavoitetta, johon yhteiskunnassa tulisi pyrkiä. Sosialistien parissa tasa-arvon merkitys ja keinot sen saavuttamiseksi ovat vaihdelleet aina äänioikeuden laajentamisesta kansallistamiseen asti. Valtiotieteiden emeritusprofessori Andrew Vincentiä mukaillen voidaan todeta, että useimmat sosialistit uskovat vapauden mahdollistavan yksilön kehityksen ja luovan mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen. Ilman peruskoulutusta, terveydenhuoltoa ja muita hyvinvointipalveluita, ihmiset eivät kykene kehittämään itseään. Tämä kertoo osaltaan tasa-arvon tarpeellisuudesta. Muun muassa Fabian sosialistit ovat kannattaneet tasa-arvoa siksi, että se parantaa yhteiskunnan tehokkuutta.⁷⁷ Hayekin väite sosialismin yhteensopimattomuudesta vapauden kanssa ei näytä pitävän paikkaansa, vaan todistaa sen, että sosialismiin sisältyvä vapauden vaatimus sisältää myös vaateen tasa-arvoisuudesta.

⁷⁴ Finer 1963, 68–70. Adam Smith ei itse käytä ranskalaisilta periytyvää *Laissez faire* -termiä taloustieteellisessä teoksessaan *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), johon hänen 1800-luvulla syntynyt maineensa rajoittamattoman markkinatalouden puolestapuhujana perustuu.

⁷⁵ Hayek 2007, passim.

⁷⁶ Hayek 2007, 156.

⁷⁷ Vincent 1992, 101–104.

2. Talous valtion ongelmana

Vuoden 1929 pörssiromahdus ja sitä seurannut talouslama olivat omiaan syventämään kapitalistisen järjestelmän kriisiä. Laman syvyys ja sen pitkäkestoisuus saattoivat klassisen laissez-faire-ajattelun, ja ylipäättänsä vapaan markkinakapitalismin kyvyn korjata itseään kyseenalaiseksi.⁷⁸ Perinteinen Adam Smithin perinnölle rakentunut taloustiede alettiin nähdä arvaamattomana ja luonteeltaan epätäydellisenä, sillä se ei kyennyt takaamaan kapitalistisen kilpailun vaatimia oloja eikä luomaan uusia työpaikkoja ennennäkemättömän työttömyyden vallitessa, mikä pakotti valtion tiukentamaan liikeyrityksiä kohtaan harjoittamaansa taloudellista kontrollia.⁷⁹

1930-luvun kuluessa lama syveni entisestään. Laman leviäminen Yhdysvalloista lähes koko Eurooppaan sai maailmantalouden käytännössä romahtamaan maailmansotien välillä. Aikalaisille hyperlama ei ollut pelkästään kriisi kapitalistisessa talousjärjestelmässä, vaan se johti länsimaisen talousjärjestelmän lisäksi myös edustuksellisen demokratian kyseenalaistamiseen. Vuosikymmenen aikana monissa Euroopan maissa suosiotaan kasvattivat vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen haastaneet poliittiset järjestelmät, joista tunnetuimpia esimerkkejä ovat Saksassa vallankahvaan nousseet natsit, Italiassa fasistit ja Neuvostoliitossa vallinnut puoluejohtoinen kommunismi.⁸⁰

Edellisessä pääluvussa käsiteltiin Finerin ja Hayekin suhdetta 1800-luvulla syntyneeseen liberalistiseen valtioon. Vaikean yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi ratkaisuja etsittiin politiikan lisäksi myös talouden saralla. Sosialismi taloudellisena järjestelmänä vaikutti tarjoavan houkuttelevan vaihtoehdon epäonnistuneeksi koetulle kapitalismille. Tässä pääluvussa tutkin kirjoittajien näkemyksiä taloudesta ja selvitä, millainen oli talouden ideaali ja miksi? Miten he argumentoivat näkemystensä puolesta?

2.1 Kuka pelastaisi kapitalismin?

1800-luvulla kapitalismi sai haastajakseen sosialismin, joka identifioitui kasvavan työväen aatteeksi. Ensimmäisen sosialistisen valtion synty Venäjälle 1917 syvensi kilpailuasetelmaa entisestään: lännen ideologiaksi muodostui kapitalismi, jota uhkasi idästä kommunismi.⁸¹ Myös Länsi-Euroopassa vasemmistoa yhdisti vastenmielisyys kapitalismia kohtaan: osa vasemmistosta halusi kitkeä kapitalismin

⁷⁸ Finer 1963, 3; Saastamoinen 1998, 78; Skousen 2009, 324.

⁷⁹ Skousen 2009, 323–325; Finer 1963, 3–7.

⁸⁰ Morgan 2003, 13.

⁸¹ Morgan 2003, 9–10.

juuriltaan, kun taas osa kannatti sen maltillista uudistamista.⁸² Kirjoittaessaan *the Road to Serfdomia* Hayek halusi vakuuttaa brittiläiset lukijansa siitä, että laman jälkeisinä vuosina syntynyt ajatus fasismista kuolevan kapitalismin viimeisenä henkäyksenä ei pitänyt paikkaansa.⁸³

Hayek oli 1930-luvulla Keynesin merkittävin ja vaikutusvaltaisin kriitikko, joka otti tehtäväkseen vastustaa keynesiläistä talouspolitiikkaa. Hayek ja Keynes olivat henkilökohtaisesta ystävyystään huolimatta toistensa päävihollisia taloustieteen saralla ja 1920-luvun viimeisinä vuosina he kävivät *The Times* -lehden sivuilla kiivasta väittelyä valtion roolista laman hoidossa. Hayek oli onnistunut ajoittamaan tulevan pörssiromahduksen keväälle 1929. Lisäksi hän onnistui loogisesti selittämään, miksi 1920-luku päättyi rajuun pörssiromahdukseen. Onnistunut ennustus nosti koko itävaltalaisen taloustieteellisen koulukunnan⁸⁴ arvostusta ja toi Hayekille professorin LSE:ssä.⁸⁵

Vaikka Hayek, ja hänen myötään myös itävaltalainen koulukunta, saavuttivat vaikutusvaltaisen aseman taloustieteen parissa, Hayek ei kyennyt kehittämään toimivaa lääkettä lamaan. Keynesin valtion aktiivista talouteen puuttumista korostava lähestymistapa saavutti 1930-luvulla suosiota myös aiemmin Hayekin nimeen vannoneiden taloustieteilijöiden parissa. Hayekin katsottiin hävinneen talouden elvytystoimia koskeneen kiistan Keynesille.⁸⁶ Hänen taloustieteelliset teoriansa eivät saaneet enää laajempaa vastakaikua, mikä sai pettyneen Hayekin omistautumaan yhteiskuntafilosofiasta kirjoittamiseen.⁸⁷

Keynesin oppien seurauksena Yhdysvalloissa turvauduttiin presidentti Rooseveltin johdolla New Deal -ohjelmaan. Oppien mukaisesti valtio lisäsi lainanottoaan sijoittaakseen rahaa takaisin talouteen erilaisten julkisten projektien muodossa. Iso-Britanniassa vallankahvassa olleelle konservatiivihallitukselle julkisten menojen paisuttaminen ei ollut lamankaan aikana vaihtoehto, mikä johti hallituksen eroon ja uuden liberaalien ja konservatiivien koostuvan hallituksen muodostamiseen.⁸⁸ Hayekin kiivaasti vastustaman keynesiläisyyden katsotaan pelastaneen vapaan markkinatalouden, päinvastoin kuin Hayek tai itävaltalaisen taloustieteen edustajat olivat ennustaneet.⁸⁹

Finerin mukaan kaikki suuren laman aikana tuotantoketjussa mukana olleet, etenkin pankkiirit ja yritysmaailman edustajat, olivat toiminnallaan syventäneet kapitalistisen järjestelmän kriisiä. Suurpääoman

⁸² Heywood 2012, 16.

⁸³ Caldwell 2007, 1.

⁸⁴ Itävaltalaisen taloustieteilijöiden ennustus väijäämättömästi taloudellisesta romahduksesta kävi toteen vuosien 1929–1932 aikana. Heidän rahateoriansa perustana on talouden suhdannevaihteluiden ja lamakausien selittäminen sykliteoria avulla: nousukaudella inflatorisen rahapolitiikan takia korkotaso on matalampi kuin todellisuudessa, mikä saa ihmiset säästämään liian vähän, keskuspankit myöntämään liikaa lainaa ja sijoittajat investoimaan väärin. Koulukunnan edustajat ajattelivat, että lama on väline tehtyjen virheiden korjaamiseksi. Skousen 2009, 290.

⁸⁵ Hayek 1994, 66–67; Skousen 2009, 300, 298–299.

⁸⁶ Skousen 2009, 300; O'Brien 2007, 223–224.

⁸⁷ Saastamoinen 1998, 181–182.

⁸⁸ Finer 1963, 12–13.

⁸⁹ Skousen 2009, 326.

edustajat olivat hyötynneet kilpailun hedelmistä, rajoittaneet tuotantomääriä ja pantanneet keksintöjään pitääkseen hinnat korkeina. Voitontavoittelussaan liian pitkälle menneet yritykset eivät olleet valmistautuneet talouden äkilliseen romahdukseen ja olivat hädän hetkellä ilman suunnitelmaa. Romahduksen jälkeen suurpääoman edustajat pyrkivät keinoja kaihtamatta vakuuttelemaan syyttömyyttään omatuntoansa rauhoitellakseen: he olivat vain suuren taloudellisen koneiston pieniä, joskin korvaamattomia, osasia.⁹⁰ Finer oli menettänyt uskonsa kapitalistiseen järjestelmään, ja itsekkäästi voittoa tavoitteleviin yrityksiin sen edustajina. Finer uskoi toisen maailmansodan todella olleen kapitalismin loppu ja siten alku aiempaa valtiojohtoisemmalle suunnittelulle perustuvalla taloudella.

Hayek oli, lukuun ottamatta nuoruuden viehtymystään fabianismiin, liberaali.⁹¹ Liberalismin on nähty olevan kapitalismiin kiinteästi liittyvä ideologia niiden yhteisen syntyhistorian vuoksi. Toisaalta liberalismin suhdetta kapitalismiin taloudellisena järjestelmänä vahvistaa se, että individualismi, vapaus ja yksityisomistus ovat liberalismin keskeisiä periaatteita.⁹² Sosialismi niin poliittisena kuin taloudellisenakin aatteena edusti Hayekille suurinta mahdollista uhkaa vapaudelle. Sosialismi oli Hayekin mukaan syntynyt reaktiona Ranskan suuren vallankumouksen herättämille liberaaleille arvoille, eikä sosialismin ideoita ole mahdollista toteuttaa ilman vahvaa valtiota.⁹³ Hayekin silmissä valtiojohtoinen suunnittelu, jonka tarkoituksena oli alistaa yhteiskunnallinen ja taloudellinen elämä keskusjohdon ohjailtavaksi, johtaisi vääjäämättä orjuuteen, vapauden tuhoutumiseen.⁹⁴

Markkinataloudessa tapahtuva kilpailu perustuu Hayekin mukaan siihen, että kuka tahansa voi myydä tuotteitaan ja palveluitaan ilman rajoituksia niin kauan kun markkinoilla on vapaaehtoisia ostajia. Hayek koki, että nimenomaan valtio oli muuttunut vihamieliseksi kilpailua kohtaan. Kilpailun vanhat viholliset liberaalit kapitalistit ja suunnittelun kannattajat eivät kykene pääsemään yhteisymmärrykseen mistään muusta kuin kilpailun tuhoamisesta. Kuoliniskun koko järjestelmälle antaa valtio – palauttaakseen kilpailun se ottaa monopolit ohjaukseensa, ja näin tekee suunnittelusta täydellistä ja kaikki elämäalueet läpäisevää.⁹⁵ Hayekin kiintymys kapitalismiin selittyy osittain mielekkäiden vaihtoehtojen puutteella: missään muussa talousjärjestelmässä vapaa markkinatalous ei ole edes määritelmällisesti mahdollista. Esimerkiksi sosialismissa hintajärjestelmää on mahdotonta saada toimimaan Hayekin määrittelemällä tavalla, koska taloudelliseen suunnitteluun tarvittava informaatio on liian hajaantunutta.

Hayekin mukaan suurin osa järkevistä ihmisistä hyväuskoisesti kuvittelee, että on mahdollista löytää keskitie kapitalismiin kuuluvan ”atomistisen” kilpailun ja keskitetyn taloudellisen suunnittelun välillä.

⁹⁰ Finer 1963, 4–7; Finer 1963, 14.

⁹¹ Kresge & Wenar 1994, 5–6.

⁹² Vincent 1992, 24–25.

⁹³ Hayek 2007, 76.

⁹⁴ Saastamoinen 1998, 182.

⁹⁵ Hayek 2007, 88–89.

Väite vaikuttaa järkeenkäyvältä, vaikka se ei sitä Hayekin mukaan ole: markkinayhteiskunnassa kilpailu voi sietää jonkin verran säätelyä, mutta sitä ei voida yhdistää suunnitteluun ilman, että kilpailu lakkaa toimimasta tehokkaana tuotannon ohjaajana. Sosialismiin kuuluvat suunnittelun muodot saattavat vaikuttaa keskitieltä rajoittamattoman kilpailun ja täydelliseen talouden keskittämiseen pyrkivän sosialismin välillä, mutta niiden sekoittaminen johtaa siihen, että kumpikaan ei enää toimi. Lopputulos on huonompi kuin se että olisi johdonmukaisesti pitäydytty niistä toisessa.⁹⁶ Hayekille keskitien olemassaolo ei vaikuta ratkaisevan sosialismin ja kapitalismin välistä ristiriitaa ja sosialismin maltillisemmat muodot näyttävät hänelle aivan yhtä vaarallisina kuin vallankumouksellinen sosialismi.

Finerin mukaan terve järki osoittaa selvemmin kuin mikään muu, että kummatkaan Hayekin esittämistä ääripäistä eivät ole todellisia: ei ole olemassa yhteiskuntaa, jota olisi ohjattu täysin kollektiivisesti tai annettu yksinomaan vapaiden markkinoiden ohjata taloutta.⁹⁷ Finerille 1930-luvun suuren laman tärkein historiallinen seuraus oli osoittaa säätelemättömän kilpailun krooniset heikkoudet.⁹⁸ Vapaa markkinatalous ei ollut kykenevä tuottamaan teollisuuden tarvitsemia oloja, jotka mahdollistaisivat työntekijöille kohtuullisen elannon. Työntekijöiden parissa levinneeseen ahdinkoon ei myöskään hallituksen toimesta reagoitu kyllin herkästi, mikä toi esiin kriittisiä äänenpainoja myös demokraattista järjestelmää kohtaan.⁹⁹ Päinvastoin kuin Finer, Hayek ei menettänyt uskoaan kapitalismiin, vaan demokratiaan, joka esti kapitalismia toimimasta sille luonteenomaisella tavalla.

Finer suhtautui positiivisesti valtion aktiivisuutta korostavaan politiikkaan. Hänen mukaansa Iso-Britanniassa oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä otettu valtavia loikkia sosiaalisessa ja taloudellisessa kehityksessä. Valtio oli saanut talouspolitiikallaan nostettua ihmisten elintasoja ja korjattua heikon kapitalistisen talousjärjestelmän aiheuttamia sosiaalisia ongelmia.¹⁰⁰ Eric Hobsbawmin mukaan Finerin edustamaa hyvin heterogeenistä fabianismia yhdisti toisiinsa muutama tekijä, joista ensimmäinen oli porvarillisuus. Toiseksi fabianistit olivat ei-marxilaisia ja ei-liberaaleja ajattelijoita, jotka eivät sinänsä vastustaneet kaikkea kapitalismia, vaan pelkästään *laissez faire* -mentaliteettia.¹⁰¹ Keynes ei ollut sosialisti vaan liberalisti: häntä ja Fineria yhdisti usko siihen, että valitsemalla *keskitien* valtio pystyy nitistämään laman poliittisin keinoin. Fabian sosialisti Finer oli maltillinen suhteessa kapitalismiin.

⁹⁶ Hayek 2007, 89–90.

⁹⁷ Finer 1963, 123.

⁹⁸ Finer 1963, 3, 5.

⁹⁹ Finer 1963, 13.

¹⁰⁰ Finer 1963, 16.

¹⁰¹ Hobsbawm 1964, 255–256, 264.

2.2 Taloudellista suunnittelua – puolesta ja vastaan

”Planning” owes its popularity largely to the fact that everybody desires, of course, that we should handle our common problems as rationally as possible and that, in so doing, we should use as much foresight as we can command. In this sense everybody who is not a complete fatalist is a planner, every political act is (or ought to be) an act of planning, and there can be differences only between good and bad, between wise and foresighted and foolish and shortsighted planning. An economist – is the last person who could object to planning in this general sense.¹⁰²

The Road to Serfdomin teemana oli sosialismin ja markkinatalouden yhteensopimattomuus. Hayekin näkemyksensä mukaan sosialismin ja vapaan markkinatalouden välillä ei ollut mitään välimuotoja, vaan oli valittava jompikumpi ääripäistä. Hän uskoi vakaasti, että pienimmätkin myönnytykset markkinatalouden periaatteista johtaisivat ennen pitkään totalitarismiin. Hayek kritisoi kovin sanoin Iso-Britanniassa vallinnutta sotatalouden voimistamaa myötämielistä asennetta valtiollisen keskusjohdon toteuttamaa taloudellista suunnittelua kohtaan: suurin pelko kohdistui siihen, että suunnittelun kautta totalitaristiset ideat saisivat jalansijaa läntisissä demokratioissa.¹⁰³ Sosialismi suunnitteluun perustuvana taloudellisena mallina tarjosi vaihtoehdon markkinatalouteen perustuvalla kapitalismille.

Yllä olevassa lainauksessa Hayek toteaa ironisesti teoksensa pääargumentin vastaisesti, että hän ei ole suunnittelun vastustaja. Suunnitteleminen on järkevää, ellei jopa välttämätöntä, mutta kuitenkin vain niin toteutettuna, että yksilö saa toteuttaa omaa suunnitelmaansa. Mikäli ihminen ei sokeasti usko kohtaloon eli ole fatalisti, hänen täytyy jollakin tasolla suunnitella elämäänsä. Liberaali suunnittelu ei saa millään tavalla toteuttaa minkäänlaista uudelleenjakoa, eikä sinä päätetä ”kuka saa mitä”.¹⁰⁴ Hayek halveksui suunnittelua, vaikka hän lausuikin hyväksyvänsä suunnittelun *sinänsä*, ainakin niin kauan kuin suunnittelua voi toteuttaa jokainen markkinoilla toimivan ihminen. Hayek ei ollut valmis sen enempää määrittelemään käsityksiään suunnittelun luonteesta, jolloin voidaan kyseenalaistaa, onko hänen individualismiin pohjaava käsityksensä suunnittelusta suunnittelua sen varsinaisessa merkityksessä.

Kuten ensimmäisessä valtiota koskevassa pääluvussa todettiin, markkinoihin perustuva yhteiskunta oli Hayekille spontaani järjestys, jota ei ohjaa mikään moraalinen päämäärä. Näin ollen yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ei *sinänsä* ole, eikä tulonjakoa ole tarpeellista suunnitelmallisesti korjata niin kauan kuin markkinoiden periaatteita on noudatettu.¹⁰⁵ Finer kommentoi Hayekin argumentin yksilökohtaisesta suunnittelusta paljastavan sen, että Hayek ei tosiasiallisesti pidä suunnittelua toivottavana, ja siksi hän väittää

¹⁰² Hayek 2007, 85.

¹⁰³ Saastamoinen 1998, 182.

¹⁰⁴ Hayek 2007, 85, 134.

¹⁰⁵ Saastamoinen 1998, 197–198.

sen olevan myös mahdotonta. Kuitenkin ihmisten taloudellisen suunnittelun ja Neuvostoliitossa käytössä olevien viisivuotissuunnitelmien välille mahtuu monenlaisia vaihtoehtoja.¹⁰⁶

Teoksessaan Hayek määrittelee kaikkia kollektivistisia järjestelmiä yhdistäväksi tekijäksi tietoisien pyrkimyksen järjestää yhteiskuntaelämä sosiaalisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Näitä aatteita erotti toisistaan vain se, minkä päämäärän nimissä he halusivat yhteiskunnan uudelleen järjestää.¹⁰⁷ Hayekille niin kansallissosialismi, kommunismi kuin kaikenlainen yhteisen hyvän nimissä tehty suunnittelu olivat seurausta kollektivismista.¹⁰⁸ Hayek näki, että kollektivismi ja kaikenlainen sosialismi olivat ikään kuin saman puun eri oksia, jolloin niitä oli oikeutettua kutsua samalla nimellä, sillä niiden tavoite oli sama. Hayek todella omisti kirjansa kaikkien puolueiden sosialisteille (ks. Hayek 2007, 37), ja vaikutti tekevän kaikkensa saadakseen heissä aikaan reaktion.

Sosialismilla saatetaan tarkoittaa *tavoitteita* kuten tasa-arvoisuutta, sosiaalista oikeutta ja turvallisuutta, joihin sosialismissa pyritään. Toisaalta sosialismi on tullut tarkoittamaan myös keinoja, joilla noihin tavoitteisiin yritetään päästä. Hayekin mukaan sosialismin parissa ei niinkään viitsitä kiistellä päämääristä, vaan keskustelu on siirtynyt koskemaan keinoja, joilla ennalta sovittuihin tavoitteisiin pyritään.¹⁰⁹

Hayek ei halua näe eroa kollektivismiin ja sosialismin välillä, sillä hän katsoo, että koska ne käyttävät samoja metodeja tavoitteisiinsa päästäkseen, ovat ne pohjimmiltaan yksi ja sama asia.¹¹⁰ Suunnittelussa on kuitenkin valtavan paljon erilaisia suuntauksia; osa haluaa säädellä vain osaa teollisuuden aloista, kun taas osa kannattaa koko teollisuustuotannon valtiollistamista. Ei siis ole sama niputtaa kaikkia kollektivismiin muotoja yhteen, Finer huomauttaa. Suunnittelu välineenä ei vielä määritä päämäärää tai ole suora tie totalitarismiin, koska tuskin kukaan demokraattinen suunnittelija hyväksyy totalitääristä päämäärää.¹¹¹

Finerin käsitys suunnittelusta on huomattavasti Hayekia positiivisempi, ja hän huomauttaa useaan kertaan, että tarkoituksena ei ole suunnitella ja kollektivisoida *kaikkeaa* yhteiskunnallista toimintaa vaan korjata sellaisia puutteita, joita sotaa edeltänyt yksityisyrittämiseen perustunut markkinayhteiskunta ei ollut kyennyt korjaamaan.¹¹² Finer ei omien sanojensa mukaan missään nimessä ollut Neuvostoliitossa vallitsevan suunnitelmatalouden tai siellä vallitsevan poliittisen yksipuoluejärjestelmän kannattaja. Finerin mukaan hän oli ”sosialisti” korkeintaan sanan maltillisessa brittiläisessä merkityksessä, jossa demokratia

¹⁰⁶ Finer 1963, 24–25.

¹⁰⁷ Hayek 2007, 100.

¹⁰⁸ Saastamoinen 1998, 182.

¹⁰⁹ Hayek 2007, 83.

¹¹⁰ Hayek 2007, 84.

¹¹¹ Finer 1963, 27–28, 32.

¹¹² Finer 1963, 22, 25.

on etusijalla sosialismiin nähden.¹¹³ Finerin ja Hayekin näkemykset suunnittelun toivottavuuden suhteen erosivat: Finer kannatti valtion ohjauksessa tapahtuvaa suunnittelua, joka perustui tasa-arvon edistämiseen ja köyhyyden poistamiseen. Finerille yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus nousi kynnyskysymykseksi, kun taas Hayek korosti vapauden ja individualismin säilyttämisen olevan ensiarvoisen tärkeitä muihin tavoitteisiin nähden.

Finer taas oli kannassaan kerrassaan maltillinen: hän uskoi niin vahvasti kultaisen keskitien olemassaoloon, että oli valmis julistamaan Fabian sosialististen aatoveriensä ja kollegoidensa olleen väärässä kirjoitellessaan ihailevasti Neuvostoliiton valtiojohtoisuuteen perustuvasta ”uudesta yhteiskunnasta”.¹¹⁴ Finer teki pesäeron Fabian Societyssä vaikuttaviin radikaaleihin aatovereihinsa, jotka suhtautuivat Neuvostoliittoon ihailevasti. Hän kannatti yhteiskunnan asteittaista ja hidasta kehittämistä, ja etenkin suunnittelua koskevassa keskustelussa hän identifioitui hyvin varovaiseksi.

Suunnitelmatalouden mahdottomuus modernissa yhteiskunnassa oli yksi Hayekin pääargumenteista. Mielestäni kyse oli nimenomaan siitä, että Hayekille hintasignaaleihin perustuva markkinamekanismi oli oikeudenmukainen varmistessaan sen, että jokainen markkinayhteiskunnassa toimiva ihminen sai ansioittensa mukaan. Mielenkiintoista on se, että vaikka Hayek ei itse katsonut olevansa fatalisti, hän ei nähnyt *tarpeelliseksi* korvata markkinoita suunnittelulla, sillä ihmisten tuli sopeutua kohtaloonsa. Koska markkinoita ei ohjannut mikään moraalinen päämäärä, oli tulonjako oikeutettu, ja näin ollen yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus oli pelkkä utopistinen harha. Hayek ei halunnut toteuttaa sosiaalista uudelleenjakoa. Hayekin perustelut suunnittelun mahdottomuudesta palaavat samaan argumenttiin siitä, että kaikki valtion väliintulot ovat tie sosialismiin ja sitä myötä orjuuteen.

¹¹³”If I am ‘a socialist’, it is in the British sense, where democracy is first and socialism second, as will amply appear.” Finer 1963, 21.

¹¹⁴ Sidney ja Beatrice Webb olivat sekä Fabian sosialistisen koulukunnan että London School of Economicsin perustajajäseniä. He palasivat Neuvostoliittoon suuntautuneelta matkaltaan ja julkaisivat Neuvostoliittoa ja Stalinia ihailevan *Soviet Communism: A new civilization* -teoksen vuonna 1935. Finer 1963, 21. Skousen 2009, 201.

Loppulause

Hayekin ja häntä voimakkain sanankääntein kritisoineen Finerin näkemyserot ulottuivat syvemmälle kuin pelkästään käsityksiin talouden toiminnasta tai edes siitä, mikä oli valtion oikea rooli suhteessa talouteen ja yhteiskuntaan. Pohjimmiltaan ero kumpusi jo kirjoittajien suhtautumisesta historiaan. 1900-luvun alussa ihmisten elintaso nousi, työolot paranivat ja yrityksiä versoi käytännössä tyhjistä. Sitäkin huolimatta kaksi tuhoisaa sotaa ja niiden välinen taloudellinen romahdus horjuttivat uskoa kapitalismiin ja sille elinehdoksi miellettyyn demokratiaan. Heräsi kysymys, tuliko valtioiden pyrkiä 1800-luvun klassisen *laissez faire* -opin mukaisesti lopettamaan tyystin puuttuminen talouteen vai oliko säätelyn lisääminen ratkaisu kapitalismin kroonisiin ongelmiin.

Niin Hayek kuin Finerkin kirjoittivat teoksensa toisen maailmansodan varjossa, taustalla kuvitelma kapitalismin ja sosialismin välisen kamppailun jatkumisesta aina pitkälle tulevaisuuteen. Hayek uskoi, että on olemassa vain kaksi ääripäätä, joiden mukaan yhteiskuntaa on ohjattava: joko markkinoiden annetaan toimia ilmaan minkäänlaista ulkoista säännöstelyä tai vaihtoehtoisesti kaikki taloudellinen suunnitellaan, jolloin ajautuminen totalitarismiin on väistämätöntä. Teoksensa myöhemmissä alkusanoissa Hayek toteaa, että hän ei pyrkinyt argumentoimaan totalitarismin loogisesta vääjämättömyydestä, vaan tahtoi herätellä lukijoihinsa. Kirjan alkuperäistä versiota lukiessa ajatukselta ei kuitenkaan voi mitenkään välttyä.

Hayek, joka katsoi edustavansa liberalismia sen puhtaimmassa muodossa, ei halunnut tinkiä klassisen liberalismiin keskeisimmistä arvoista kuten yksilönvapauden ja vapaan markkinatalouden korostamisesta. Kuitenkin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä klassisten liberalistien haastajiksi nousi uudenlaisia ajattelijoita, jotka myös katsoivat olevansa liberalismiin oikeutettuja perillisiä. Tähän ajattelijoiden ryhmään kuului myös Finer, joka omaksui arvoja ja vaikutteita muun muassa Keynesin innoittamilta New Deal -liberalisteilta sekä Fabian sosialisteilta. Heidän näkemyksensä mukaan valtion tuli olla aktiivinen toimija taloudessa, kun taas klassiset liberalistit näkivät valtion kasvun aina uhkaavan vapautta. Liberalismi, ja sille ominaisena tai jopa välttämättömänä pidetty kapitalistinen talousjärjestelmä, kohtasivat valtavia haasteita vuosisadan alussa. Ulkoisten uhkien, kuten fasismin ja kommunismin, lisäksi liberalismi oli uhattuna myös sisältäpäin valtion pyrkiessä laajenemaan oikeutettujen rajojensa ulkopuolelle.

Molemmat liberalismiin perilliset tunnustivat vapauden arvon, mutta he käsittivät vapauden toisistaan poikkeavalla tavalla. Klassisten liberalistien, Hayek mukaan lukien, vaalima vapaus ei ollut mahdollista yhteiskunnassa, jossa valtio voisi pakottaa ihmiset toimimaan ennalta määrättyllä tavalla. Finer näki, että säilyttääkseen vapauden valtio ja sen tehtävät tuli määritellä uudella tavalla, joka ei enää sopinut klassisen liberalismiin minimivaltion määritelmään. Hayek uskoi, että valtion roolin ei tulisi vapaassa yhteiskunnassa kasvaa – päinvastoin radikaalisti vähentyä.

Finerin vastausta Hayekin *Road to Serfdomiin* voi pitää kärkkäänä ja hieman tahdittomana, sillä hänen suorasanaisesti esitetty kritiikkensä menee välillä henkilökohtaisuuksiin. Silti se sisältää monia huomionarvoisia seikkoja muun muassa markkinakapitalismin mahdollisuudesta, jonka Hayek kirjassaan sivuutti mahdottomana, sen enempää kantojansa perustelematta.

Tutkielman avulla on mahdollista huomata, että niin Hayekin kuin Finerin teokset ovat kestäneet aikaa, eikä yhteiskunnallinen keskustelu ole juuri muuttunut: esimerkiksi Suomessa on käyty ajankohtaista keskustelua siitä, millainen on järkevä ihminen ja millaisten arvojen tulisi olla yhteiskunnassa keskeisiä. Myös markkinatalouteen liittyvät ongelmat, viimeisimpänä yksityisten monopolien ongelmallisuus, puhututtavat päivänpolitiikassa yhä.

Finerin teosten jatkotutkiminen vaikuttaa Suomessa saatavilla olevan materiaalin vähyyden takia haastavalta, kun taas Hayek oli aktiivinen julkaisija aina 1980-luvun loppuun saakka. Tiedossani ei ole, onko Finer enää myöhemmin kommentoinut Hayekin ajatuksia, ainakaan *Road to Reactionin* kaltaisessa laajuudessa. Heidän ajattelunsa kehitystä olisi hyvin mielenkiintoista seurata pidemmälle ja tutkia kirjoittajien suhdetta sodan jälkeen syntyvään hyvinvointivaltio -käsitteeseen, josta tässä tutkielmassa ei ollut vielä teemojen puolesta mahdollista kirjoittaa.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Lähteet

Finer, Herman 1963 [1945]: *Road to Reaction*. First encounter paperback edition, Quadrangle Books, Chicago.

von Hayek, Friedrich August 1994: *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*. Edited by Stephen Kresge & Leif Wenar. Routledge, London.

von Hayek, Friedrich August 2007 [1944]: *The Road to Serfdom: Text and Documents. The Definitive Edition*. The collected works of F. A. Hayek Volume II. Edited by Bruce Caldwell. The University of Chicago Press, Routledge, London.

II Hakuteokset

Who's who 1964: an annual biographical dictionary with which is incorporated "Men and women of the time". 116th year of issue. A. & C. Black, London.

III Tutkimuskirjallisuus

Caldwell, Bruce 2007: "Introduction". *The Road to Serfdom: Text and Documents. The Definitive Edition*, s. 1-36. Edited by Bruce Caldwell. The University of Chicago Press, Routledge, London.

Clavin, Patricia 2000: *The great depression in Europe, 1929-1939*. St. Martin's Press, New York.

Daalder, Hans 2011: "S.E. Finer. The Erudite Individualist" *Masters of political science*, s. 85-99. Edited by Donatella Campus, Gianfranco Pasquino and Martin Bull. ECPR Press, Colchester.

Gottfried, Paul Edward 1999: *After Liberalism: Mass Democracy in the Managerial State*. Princeton University Press, Princeton.

Harvey, David 2008: *Unliberalism in lyhyt historia*. Alkuteos A Brief History of Neoliberalism ilmestyi 2005. Suomentanut Kaisa Koskinen. Vastapaino, Tampere.

Heywood, Andrew 2012: *Political Ideologies. An introduction*. 5th edition. Palgrave Macmillan, Houndmills.

Hobsbawn, Eric John 1964: *Labouring men: studies in the history of labour*. Weidenfeld & Nicolson, London.

Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Jyväskylä.

Kresge, Stephen & Wenar, Leif 1994: "Introduction". *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*. Routledge, London.

Morgan, Philip 2003: *Fascism in Europe, 1919-1945*. Routledge, London.

O'Brien, D. P. 2007: *History of Economic Thought as an Intellectual Discipline*. Edward Elgar, Cheltenham.

Pease, Edward R. 1916: *The History of the Fabian Society* E.P. Dutton & Company, New York. [<https://ia600400.us.archive.org/11/items/cu31924002405599/cu31924002405599.pdf>]. Luettu 9.3.16.

”Professor Herman Finer”. *The Times* 7.3.1969.

Saarinen, Hannes 2006: ”Demokratian kriisi ja toinen maailmansota“ *Maailmanhistorian pikkujättiläinen*, s. 875-949. Päätoimittaja Seppo Zetterberg. WSOY, Porvoo.

Saastamoinen, Kari 1998: *Eurooppalainen liberalismi: etiikka, talous, politiikka*. Julkaistu osana Suomen Itsenäisyyden juhlarahasto Sitran julkaisusarjaa Puheenvuoroja (nro 188). Atena Kustannus, Jyväskylä.

Shaw, George Bernard 1891: *Fabian essays in socialism*. 3. painoksen toimittanut H. G. Wilshire. The Humboldt Publishing Co, New York. [<http://oll.libertyfund.org/titles/298>]. Luettu 9.3.2016.

Shaw, George Bernard 1892: *The Fabian Society: Its early history. Fabian tract no 41*. The Fabian Society, London. [<https://archive.org/details/TheFabianSocietyItsEarlyHistory>]. Luettu 9.3.2016.

Skousen, Mark 2009: *The Making of Modern Economics: The Lives and Ideas of the Great Thinkers*. Second edition, M.E. Sharpe, New York.

Vincent, Andrew 1992: *Modern political ideologies*. Blackwell Publishers, Oxford.